

חיוב קבורת חלקי גופה

הרב רון גרינברג / בית המדרש להלכות צבא

א. תוקף מצוות הקבורה

איתא בסנהדרין¹:

”אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מניין למלין את מתו שעובר עליו בלא תעשה - תלמוד לומר כי קבור תקברנו - מכאן למלין את מתו שעובר בלא תעשה. איכא דאמרי, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: רמז לקבורה מן התורה מניין - תלמוד לומר כי קבור תקברנו מכאן רמז לקבורה מן התורה.”

ובגירסת הילקוט מופיע:

”אמר רבי יוחנן מניין למלין את מתו שהוא עובר בלא תעשה? ת”ל לא תלין נבלתו, מניין שעובר אף בעשה? שנאמר כי קבר תקברנו. איכא דאמרי רמז לקבורה מן התורה מניין ת”ל כי קבר מה ת”ל תקברנו מכאן רמז לקבורה מן התורה.”

רש”י² לומד מריבוי המילה ”תקברנו” שמצוות קבורה נאמרה לא רק בהרוגי בית דין אלא בכל המתים. עניין זה מצוי במחלוקת גדולה: לדעת ראשונים רבים³ קבורת מת היא מצווה דאורייתא אף כשלא מדובר בהרוג בית דין. לעומתם, דעת רס”ג⁴ שחיוב התורה הוא רק בהרוגי בית דין ובשאר המתים אין חיוב קבורה מהתורה, וכ”כ היראים⁵. שיטת הרמב”ם קשה. הרמב”ם בכמה מקומות⁶ מתייחס לנושא זה ונראה שדבריו סותרים

1. מו ע”ב.

2. שם, ד”ה ”ת”ל”.

3. הרמב”ן בהשגותיו לספר המצוות שורש א, חידושי הרשב”א לכתובות ד ע”א, ר”ח סנהדרין מו ע”ב, ספר החינוך מצווה תקלז, ועוד.

4. ביאור על ספר המצוות לרס”ג (הרב פערלא) עשין יט.

5. סימן שפד, ובדפוס ישן רנב.

6. בספר המצוות עשה רלא כתב שיש מצוות עשה לקבור את כל המתים, בהלכות סנהדרין פרק טו הלכה ח כתב שמצוות עשה לקבור בו ביום הרוגי בית דין ולא הזכיר זאת לגבי כל מת, רק לאו כתב שיש בכל מת. בהלכות אבל פרק יד הלכה א מנה את קבורת המת כמצווה מדבריהם בלבד.

אלו את אלו, האחרונים התאמצו ליישב את שיטתו בדרכים שונות⁷ ונראה שרובם מסכימים גם לדעת הרמב"ם יש מצוות עשה בקבורה.

הרדב"ז⁸ כותב כי בהמנעות מקבורת מת יש לאו "לא תלין" אך אין מצוות עשה לקבורו, שזה נאמר רק בהרוגי בית דין. וכך הוא אף מסביר את שיטת הרמב"ם.

יש מחלוקת בין הפוסקים לגבי הזמן בו עוברים בעשה ובלאו⁹.

אמנם כתב בשו"ת חוות יאיר¹⁰ שמצוות קבורה היא רק מדרבנן ורק יש לה אסמכתא מהתורה, אך נראה שדעתו היא דעת יחיד ורוב ככל הפוסקים נקטו שמצוות הקבורה היא מצווה מדאורייתא וכך פוסקים למעשה¹¹.

לצערנו, פעמים רבות החללים אינם נשארים שלמים ועל כן יש לדון על מה בדיוק חלה מצוות קבורה, כלומר אילו חלקים מהמת טעונים קבורה מן הדין. אמנם כמובן שבכל אופן המדיניות היא לעשות כל מאמץ אפשרי כדי לאסוף את כל חלקי הגופות, אך כך נדע איך לתעדף טיפול בגופות במצבים שונים. מי יתן ודברים אלו יהיו רק בגדר 'דרוש וקבל שכר' ולא יידרשו למעשה.

ב. גדרי מצוות הקבורה

בירושלמי¹² נאמר:

"קבור תקברנו מיכן שאינו נעשה מת מצוה עד שיהא ראשו ורובו. תני רבי יסא קומי רבי יוחנן כשם שאדם מיטמא למת מצוה כך אדם מיטמא על אבר מת מצוה אמר ליה רבי יוחנן ויש כן זוז? רבי יעקב בר אחא בשם רבי זעירא בחוזר תיפתר"

- 7 יש שחילקו שהרמב"ם סובר שעל הקרובים מוטלת מצווה מהתורה ואילו על שאר האנשים מצווה מדרבנן (שו"ת יביע אומר ח"ג סימן כב). בשאגת אריה החדשות סימן ו הסביר שאף לרמב"ם יש מצוות עשה לקבור את המתים וכך נראה שרוב האחרונים מבינים בדעת הרמב"ם. קהלת יעקב למהר"י אלגאזי (אות ק סימן רפד) כתב בדעת הרמב"ם דאף דמה"ת מצוה לקבורו אפשר בארון ומדרבנן צריך לקבורו בקרקע דוקא (דלא כהרמב"ן בתורת האדם והר"ן בחידושו לסנהדרין מו שהחיוב מדאורייתא לקבור בקרקע דווקא).
- 8 חלק א סימן שיא.
- 9 לדעת הגינת ורדים (כלל ה סימן ג) על שניהם עוברים בסוף אותו היום, בשקיעת החמה, אך לדעת החינוך (הנ"ל), שו"ע הרב (קונטרס אחרון הלכות יו"ט סימן תצה אות ג) ושו"ת שאגת אריה (הנ"ל) על העשה עוברים בשקיעת החמה אך על הלאו עוברים רק בסוף הלילה, וכן מכריע במשנ"ב (סימן עב ס"ק ו). ולדעת הרדב"ז והיראים הנ"ל עובר רק אם הלינו עד בוקר, וכן מכריע בחזו"ע (אבלות ח"א דיני קבורה סעיף ב).
- 10 סימן קלט.
- 11 למשל גשר החיים ח"א בתחילת פרק טז.
- 12 נזיר פרק שביעי הלכה א.

ומסביר הפני משה¹³: "שנטמא כבר למת מצוה זה ועדיין נשאר אבר ממנו חוזר ומטמא גם לאבר זה מכיון שכבר היה עליו דין מת מצוה".

כלומר, הירושלמי עוסק בדיני כהן או נזיר שאסורים להיטמא למתים ומותר להם להיטמא רק למת מצוה, ואומר הירושלמי שאין למת דין מת מצוה עד שיהא בו ראשו ורובו, אולם לאבר בודד אין דין מת מצוה, אמנם מוסיף הירושלמי שאם מדובר במצב שכבר נטמא לראשו ורובו כבר חל על החלל דין מת מצוה ולכן חוזר ונטמא אפילו לאחד מאיבריו. וכך נפסק בשו"ע¹⁴.

נשים בינתיים בצד את השאלה החשובה מהו גדר ראשו ורובו, נחזור לכך בהמשך¹⁵.

החזון איש¹⁶ הסתפק האם חיוב קבורה תלוי בדין מת מצוה. כלומר, האם דין זה קובע שאין מצוות קבורה אלא אם נמצא מהחלל לפחות ראשו ורובו או שדין זה נאמר רק במת מצוה אך מצוות קבורה קיימת אף בפחות מכך.

המשנה בשבת¹⁷ מביאה מחלוקת לגבי המוציא כזית מן המת האם חייב. לת"ק חייב מכיוון שכזית מן המת מטמא ולכן יש לאדם תועלת בהוצאתו להציל עצמו מן הטומאה, ואילו לר' שמעון פטור מכיוון שאין לו תועלת בו אלא רק לסלקו מפניו וזו מלאכה שאין צריכה לגופה. ההלכה כת"ק ומ"מ אנו רואים שכזית מן המת מטמא.

התוי"ט¹⁸ מסביר את המחלוקת במשנה ומוסיף "ובמת נמי אפשר שעל פחות מכזית אין מצווה לקוברו".

מסביר בעל שו"ת קול מבשר¹⁹ שהפסוק אומר "קבור תקברנו ביום ההוא.. ולא תטמא את אדמתך"²⁰ כלומר הפסוק בא לתת טעם לחובת הקבורה, כדי שלא תטמא האדמה. נראה שעל פי סברה זו מביין גם התוי"ט את חובת הקבורה ולכן ממילא אין חיוב קבורה בפחות מכזית מן המת, מכיוון שאינו מטמא.

13 ד"ה "בחזור תיפטר".

14 יורה דעה סימן שעד סעיף ב.

15 להלן אות ו.

16 יורה דעה סימן רח אות ו.

17 פרק י משנה ה.

18 בביאורו למשנה הנ"ל בשבת.

19 ח"א סימן ע.

20 דברים פרק כא פסוק כג.

וכן במנחת חינוך²¹ הכריע כתוי"ט שחייב במצוות קבורה אף כשאין במת ראשו ורובו (ואף הסתפק אולי חייב אף על פחות מכזית) וחילק בין דין מת מצווה לחיוב קבורת שאר המתים.

לעומת זאת, המשנה למלך²² מקשה על דברי התוי"ט מהירושלמי בנזיר וכותב שמשמע שם שחייב קבורה הוא רק על ראשו ורובו של מת ולא על כזית ממנו. כלומר הוא מבין בפשטות שדין הירושלמי לא נאמר רק במת מצווה אלא בכל מת. ומעיר עליו התפארת צבי²³ לפי הכרעת הירושלמי שאין חיוב קבורה במת שאין בו ראשו ורובו, אך כשיש ראשו ורובו, יש חיוב קבורה על כל כזית מן המת²⁴.

אמנם, שו"ת חלק לוי²⁵ כותב על פי שיטת המשנה למלך כפשטה וטוען שאם נקבר ראשו ורובו של מת, את שאר הגופה אין חובה לקבור ומותר לשרוף.

פוסקים²⁶ רבים משווים את דין איבר, אפילו כזה שאין בו כזית, לכזית מן המת שיש בו חיוב קבורה לאחר שנמצא ראשו ורובו, כפשט דברי הירושלמי המדבר ב'איבר מת מצווה'. על פי הקול מבשר הנ"ל כל חלק מהמת שיש בו שיעור טומאה יהיה חייב בקבורה, אם חל חיוב קבורה על ידי מציאת ראשו ורובו. לכן הוא אומר שיש חיוב קבורה במצב כזה על כזית מן המת ועל איבר שלם אף פחות מכזית, שמתמאים באוהל²⁷, ואף על עצם כשעורה שעל כל פנים מטמאה במגע ומשא²⁸.

בעל שבט הלוי²⁹ כותב שדעת גדולי הפוסקים היא שמצוות קבורה חלה רק כשנמצא ראשו ורובו (והוא מסכים לתפארת צבי שזה נכון לקביעת חיוב הקבורה אך במת שיש בו ראשו ורובו חלה מצוות קבורה על כל כזית מן המת כתוי"ט³⁰).

ואף החזו"א שהזכרנו, שהסתפק בחקירה זו, האם דין הירושלמי מדבר רק במת מצווה או בכל מת, וכתב תחילה להכריע שהירושלמי מדבר רק במת מצווה (ואף כתב שיש חיוב

21 מצווה תקלוז.

22 הלכות אבל פרק יד סוף הלכה כא.

23 אורח חיים סימן כז.

24 וכ"כ בשו"ת 'אור המאיר' סימן עד אות ה שכשחלה חובת הקבורה היא חלה על כל חלקי המת וכ"כ במהרש"ם ח"ד סוף סימן קיב.

25 יורה דעה סימן קכה.

26 גשר החיים ח"א פרק טז סעיף ב, ערוך השולחן יו"ד סימן שעד סעיף ח, ציץ אליעזר חלק יא סימן עד.

27 אהלות פרק שני משנה א.

28 שם, משנה ג.

29 חלק ח סימן רנט. וכן משמע גם בדברי הלבוש יו"ד סימן שעד סעיף ב שדין הירושלמי נאמר לכל המתים באופן כללי ולא דווקא במת מצווה.

30 חלק א סימן קלד, חלק ה סימן קעח אות ו.

קבורה בפחות מכזית, דלא כתיב"ט), חוזר בו בסוף דבריו וכותב שמצד חיוב קבורה עיקר החיוב הוא רק בראשו ורובו כמו בדין מת מצווה, וחיוב קבורת שאר חלקי המת הוא רק מטעמים אחרים.³¹

אמנם, הגר"ע יוסף זצ"ל נטה לחייב, כאשר מצוי ראשו ורובו, אף קבורת חלקים הקטנים מכזית.³²

ג. שאר טעמים לחיוב קבורה

יוצא ע"פ דברינו הנ"ל שלרוב הפוסקים, ע"פ שיטת המשנה למלך בהבנת הירושלמי, אין חיוב קבורה במת שאין בו ראשו ורובו. בכל זאת כתבו הפוסקים שאף לשיטה זו למעשה המוצא חלק מן המת צריך לקוברו, אלא שאין בכך תוקף של קיום מצוות עשה מדאורייתא (כפי שראינו לעיל³³ בשיטת רוב הפוסקים). כך למשל כותב גשר החיים³⁴ שאף אם נניח שמצוות הקבורה לא חלה כשאין ראשו ורובו, מ"מ המוצא כזית מן המת צריך לקוברו מכמה טעמים:

- א. כזית בשר אסור בהנאה ולכן הוא חייב בקבורה ככל הנקברים מטעם איסור הנאה שאפרן אסור.
- ב. משום חשש טומאה שבבשר (וראה בתפארת ישראל³⁵).
- ג. הגמרא³⁶ מדמה את גוף האדם בשעת יציאת נשמה לספר תורה שנשרף ו'שהנפש בגוף כאזכרות בגוילין'³⁷ והחת"ס³⁸ כותב שכמו שבספר תורה אין חילוק בין ספר תורה שלם לבין אות אחת כך גם במת יש מקדושת הנשמה בכל חלק קטן מהמת.
- ד. משום כבוד המתים³⁹ וכבוד החיים.
- ה. יש בקבורת המת וכל חלקי גופתו מ'יעוד התחיה'⁴⁰.

31 להלן אות ג.

32 שו"ת יביע אומר ח"ג סימן כב.

33 אות א.

34 ח"א פרק טז סעיף ב.

35 שבת סוף פרק י.

36 מועד קטן כה ע"א.

37 תורת האדם לרמב"ן שער הסוף - ענין הקריעה.

38 יורה דעה סימן שנג.

39 החזו"א הנ"ל ובנוב"י מ"ק יורה דעה סימן צ.

40 גשר החיים ח"ב פרק יג.

ד. קבורת דם

כשדנים בחיוב קבורת דם יש לחלק בין סוגי דם שונים:

- א. דם שיצא מהחי - אינו חייב קבורה אפילו אם יצא קרוב מאוד ליציאת נשמה.
- ב. דם שהנפש יוצאת בו - חייב בקבורה מדרבנן⁴¹, ומשום כך יש חובת קבורה לדם שיצא בשעת יציאת נשמה, שחוששים שיש בו רביעית דם שהנפש יוצאת בו.
- ג. דם שיצא לאחר מיתה - מחלוקת באחרונים האם חייב בקבורה. לדעת המהרש"ם הנ"ל כאשר יש כמת ראשו ורובו חלה מצוות קבורה גם על האיברים הקטנים יותר, ובכללם גם רביעית דם. הפתחי תשובה⁴² סובר שאין חובת קבורה בדם זה וכ"כ שבט הלוי⁴³ שאין חיוב קבורה מן הדין בדם שיצא לאחר מיתה, וכ"כ בשדי חמד⁴⁴. והכריע גשר החיים⁴⁵ שאמנם אין צריך קבורה מצד חיוב קבורה אך יש לקבורו מטעמים אחרים⁴⁶.

יש להוסיף שבמכתב שכתב הגר"ד ליאור שליט"א לבית המדרש להלכה צבאית בחודש 'מנחם - אב' ה'תשע"ב כתב:

"לגבי דין רביעית דם שיוצאת בו הנפש בזמננו, נלע"ד שאם נהרג והיה דימום יש לחשוש שמא יש בו רביעית מדם הנפש, וממילא טעון קבורה. אמנם אם נהרג ע"י ירי, למרות שיצא דם, מסתבר שאם נפגע באיברים שהנשמה תלויה בהם, כמו מוח או לב, לא מת מאבדן דם, ולכן אין בו דין דם הנפש, אלא בהרוג ע"י חרב או סכין".

כלומר, מכיוון שכל חיוב קבורת הדם הוא רק משום חשש רביעית דם שהנפש יוצאה בו, במקרה בו ברור לחלוטין (כמו ירי מדויק וכדו') שלא אבדן הדם הרג את המת אלא הפגיעה הקטלנית שנפגע אין בכלל דין "דם הנפש" וממילא החיוב לאסוף אותו לקבורה פוחת. אמנם לא תמיד הממד הזה ברור לחלוטין למטפל בגופת החלל ולכן נראה שכשאינן יכולת לקבוע בוודאות את סיבת המוות, יש לחשוש שמעורב בו רביעית מ'דם הנפש' אף לפי סברת הגר"ד ליאור שליט"א.

41 שו"ת מהרש"ם ח"ד סימן קיב.

42 יורה דעה סימן שסד ס"ק ו.

43 חלק ב סימן רי וחלק ה סימן קעט.

44 מערכת אבילות אות קמ.

45 חלק א פרק יא סעיף ה.

46 לעיל אות ג.

ה. קבורת אפר

שו"ת בית יצחק⁴⁷ פוסק שיש על האפר חיוב קבורה מהתורה וכן יש בו איסור הלנת המת. אמנם בשו"ת אחיעזר⁴⁸ חולק ומכריע שאין חיוב קבורה באפר, וכ"כ שו"ת חלקת יעקב⁴⁹ ושו"ת הר צבי⁵⁰. בשו"ת נודע ביהודה⁵¹ אומר שאין דין קבורה ברקב, וממילא פשוט שאין חיוב קבורה באפר.

אמנם מופיע במקורות הנזכרים שמ"מ נראה שיש לקבור את האפר ממספר טעמים:

- א. ככל איסורי הנאה הצריכים קבורה, כנזכר לעיל לגבי חלקים שאין בהם מצוות קבורה.
- ב. משום התעוררות רחמים ש"יוודע בגויים נקמת דם עבדיך השפוך".
- ג. משום עצם הלוז שאינה נשרפת.
- ד. משום כבוד המתים וכבוד החיים, כנזכר לעיל.
- ה. אפר הנשרפים דומה לדשן הקרבנות הטעון גניזה⁵².
- ו. האפר ננער בתחיית המתים והתחיה באה מן האדמה⁵³.

ו. גדר 'ראשו ורובו'

ראינו כבר את דברי הירושלמי "שאינו נעשה מת מצוה עד שיהא ראשו ורובו"⁵⁴. להגדרה זו יש משמעות רבה ביותר לנידון דידן משום שכפי שראינו לרוב השיטות הדברים לא נאמרו רק לגבי מת מצווה אלא לגבי מצוות קבורה באופן כללי.

"באבל תניא לעולם אינו מת מצוה עד שימצאו ראשו ורובו, ר' יהודה אומר השדרה והגולגולת הן הן רובו"⁵⁵ והובאה ברייתא זו ברא"ש⁵⁶ ולכן הטור נוקט תמיד⁵⁷ שראשו ורובו לאו דווקא אלא גם שדרה וגולגולת קובעים חיוב.

47 יורה דעה ח"ב סימן קנה.

48 ח"ג סימן עב.

49 יורה דעה סימן ריט.

50 יורה דעה סימן רעה.

51 מ"ק יורה דעה סימן פט.

52 גשר החיים פרק טז אות ח.

53 שם.

54 נזיר פרק שביעי הלכה א.

55 מסכת שמחות ברייתות מאבל רבתי פרק ד הלכה ח.

56 הלכות טומאה סוף סימן ג.

57 סימן שנג סעיף ז, שסד סעיף ד, שעד סעיף ב, שעה סעיף ה.

על דברי הטור בסימן שסד "ואינו נקרא מת מצווה אלא אם כן מצא ראשו ורובו או שדרה וגולגולת" נחלקים נושאי הכלים במשמעות דבריו. הב"י והב"ח⁵⁸ מסבירים על פי הברייתא שר' יהודה לא בא לחלוק על תנא קמא אלא לפרש דבריו ולכן השדרה והגולגולת שקולים כ"רובו" וכדי לחייב צריך ראשו ורובו או ראשו, שדרה וגולגולת.

הפרישה⁵⁹ מקשה עליהם כמה קושיות ומסביר כי הכוונה כפשט הטור בסימן זה, או ראשו ורובו או שדרה וגולגולת. בסימן שעה⁶⁰ הוא מסביר שאין אפילו חיוב בשניהם אלא די ברובו, אלא שצריך שבכלל הרוב יהיה הראש. בסימן שסד הוא מסביר שזה בגלל שלא די ברוב אלא שבעיני רוב חשוב, "דהיינו שיהיה בכללו הראש שהוא אבר החשוב שבכל האיברים שבאדם" ועל זה בא ר' יהודה בברייתא ואמר שאף אם אין הראש שלם, "הואיל שיש כאן כל השדרה שהוא עיקר הגוף סגי" אמנם "אם אין השדרה שלמה אלא מצא אברים אברים משאר הגוף צריכין שיהא בכלל הרוב כל הראש ולא סגי בגולגולת לחוד".

אולם, השו"ע בכל המקומות האלה⁶¹ אינו מתייחס לברייתא מאבל רבתי אלא כותב "ראשו ורובו" בלבד ומסביר רעק"א⁶² שדברי הטור שמוסיף שדרה וגולגולת אינם לדעת המחבר שלא סובר כך ובכוונה השמיט כל התייחסות לברייתא באבל רבתי. הדברים נראים מכוונים לדברי הפני משה⁶³ "מכאן שאינו נעשה מת מצווה עד שיהא ראשו ורובו. שלמים" וכן כתב בד"ה הבא⁶⁴ "דהא אמרינן דאינו נקרא מת מצווה אא"כ ראשו ורובו שלם".

בשו"ת אגרות משה⁶⁵ מוכיח מהבבלי⁶⁶ שנזיר צריך להיטמא גם על רובו בלבד אף אם נקטע ראשו. הוא מביא את קיצור פסקי הרא"ש⁶⁷ שהעתיק את הברייתא אחרת "מצא ראשו ורובו או שדרה או גולגולת" וכן הובא במעדני יום טוב⁶⁸, לכן הוא מפרש כך גם את דברי ת"ק כראשו או רובו. כלומר לדבריו יש לנזיר להיטמא לראשו או רובו, לשדרה או לגולגולת.

בספר תורת האדם⁶⁹ כותב הרמב"ן:

58 שם, סעיף ג' בב"י וסעיף ח בב"ח.

59 בס"ק טו ובדרישה בס"ק ה.

60 ס"ק יט.

61 יורה דעה סימן שנג סעיף ז, שסד סעיף ג, שעד סעיף ב, שעה סעיף ז.

62 סימן שעד סעיף ב.

63 ירושלמי בנזיר פרק ז הלכה א ד"ה "מכאן שאינו נעשה מת מצווה".

64 "ויש כן זו".

65 יורה דעה ח"ב סימן קנ.

66 נזיר מג ע"ב.

67 שם בהלכות טומאה.

68 שם.

69 שער הסוף, ענין הכהנים.

“לענין מת מצוה אפילו נחתך ראשו ואפי' חסר, כל שמצא ראשו ורובו מטמא לו, והוא הדין בשדרה וגולגולת ורוב בנינו ורוב מנינו של מת דגוף חסר חשיבי לענין טומאה, אבל אברים לא”.

ז. מסקנה

נראה שוודאי שיש להתאמץ לקבור את כל חלקי המת, כך נוהגים וכך נכון לנהוג, אך מכל מקום לעניין מצוות הקבורה עצמה נראה שיש כמה שיטות:

- א. חיוב הקבורה חל רק על ראשו ורובו של המת (משנה למלך).
- ב. חיוב הקבורה נקבע על פי ראשו ורובו, אך כשהם נמצאים, יש חיוב קבורה על כל איבר וכזית מן המת (תפארת צבי ורוב האחרונים) ואולי אף בפחות מכך (לקול מבשר אף על עצם כשעורה ולגר"ע יוסף זצ"ל אף בפחות מכזית).
- ג. חיוב הקבורה חל על כל כזית מן המת (תוספות יום טוב).
- ד. חיוב הקבורה חל אף על פחות מכזית מהמת ואף על אפר (בית יצחק, והמנחת חינוך מסתפק).

יש לציין שגם בדעת התו"ט חלק מהאחרונים הסבירו שכשהוא אומר שיש חיוב קבורה על כל כזית מן המת הוא לא מדבר במת רגיל אלא הוא אומר את כל דבריו על בסיס דברי הירושלמי שמדברים במת מצווה שנמצא בו ראשו ורובו ורק אז יש חיוב קבורה על כל כזית (כפי שהקשו התפארת צבי ורבים מהאחרונים על המשנה למלך), כך כתב למשל בחלקת יעקב⁷⁰, וכך נראה גם בשבט הלוי⁷¹.

בנוסף לכך, יש לציין שגשר החיים⁷² מחדש שגם לפוסקים שמצוות קבורה נוהגת אף בכזית, הלאו אינו נוהג אלא בראשו ורובו. וכך נראה שפסק גם בדרכי חסד⁷³.

לפי כל האמור נראה להכריע שכאשר ל"ע אנו נצרכים לנושא זה ויש לנו כמה גופות לטפל בהם, נראה שיש להעדיף את המצבים בהם מצוות קבורה נוהגת ליותר מהפוסקים. למשל:

- א. מת שיש בו ראשו ורובו לכל הפוסקים קודם למת שיש בו רק שדרה וגולגולת.
- ב. מת שיש בו ראשו ורובו, אפילו לחלק מהפוסקים, קודם למת שאין בו ראשו ורובו.
- ג. כזית מן המת ואיבר, אף שאין בו כזית, קודמים לחלקים שאין בהם כזית.

70 יו"ד סימן ריט.

71 חלק א סימן קלד, חלק ה סימן קעח אות ו.

72 ח"א פרק ז סעיף א אות י ובפרק כו סעיף ד אות ה.

73 פרק ז הערה 14.

ד. טיפול בחלקי גופות, אפילו קטנים מאוד, קודמים לטיפול באפר המת. יש לציין שבמצבים מעין אלו, בהם הגופות לא נמצאות במצב שלם, מסתבר שבדרך כלל ההרוגים נהרגו מיד מפגיעות קשות ולא הושפעו מאבדן הדם ולכן על פי סברתו של הגר"ד ליאור שליט"א שהוזכרה לעיל⁷⁴ אין בדמם דין "דם הנפש" וחיוב הטיפול בו פחות.